

## Nr 20

Justitieuskottets betänkande i anledning av motion om införande av arbetskolonier inom kriminalvården.

**Motionsyrkandet**

I motionen 1971:11 av herrar Sjöholm (fp) och Petersson i Röstånga (fp) yrkas att riksdagen måtte besluta att hos Kungl. Maj:t begära skyndsamt utredning om inrättande i vårt land inom kriminalvården av ett system med arbetskolonier i huvudsaklig överensstämmelse med vad härutinnan tillämpas i Finland.

Redogörelse för motionsskålen lämnas nedan.

**Gållande ordning i Finland**

I Finland finns två olika typer av öppna straffverkställighetsanstalter, nämligen arbetskolonier och fångkolonier. Arbetskolonierna infördes 1946 medan fångkolonierna tillkom 1955, samtidigt som arbetskolonier-na fick ett vidgat användningsområde.

Den grundläggande skillnaden mellan arbets- och fångkoloni sammanhånger med urvalet av anstaltsklientelet. Klientetet i fångkolonierna utgöres av fångar vilka överförts från sluten anstalt där de avtjänat större delen av ett tidsbestämt frihetsstraff. I arbetskoloni får endast följande kategorier dömda avtjäna straff, nämligen dels förstagångsförbrytare som avtjänar straff på högst två år, dels återfallsförbrytare som avtjänar straff på högst två år och som inte under de fem år som närmast föregått den senast givna domen undergått tukthusstraff eller direkt ådömts fängelsestraff, dels ock personer som dömts till förvandlingsstraff för obetalda böter. Till arbetskoloni kan den dömda antingen komma direkt eller sedan en del av straffet avtjänats i fängelse.

Ytterligare förutsättning för att få avtjäna straffet i arbetskoloni är att vederbörande är fysiskt kapabel till arbete och förklarar att han önskar komma till arbetskoloni. Någon begrånsning, baserad på brottstyp, gäller inte. Flertalet av dem som intas i arbetskoloni har dömts för egendomsbrott. En annan stor grupp är rattfyllerister. Återstoden utgöres huvudsakligen av personer som dömts för brott mot alkohollagarna eller för våldsbrott. Vid personurvalet, som sker centralt, tar man hänsyn till den dömdes försörjningsbörda.

Arbetskolonierna saknar permanent karaktår och skiftar till antalet år från år. Sammanlagda antalet brukar emellertid vara ungefår 20.

*Riksdagen 1971. 7 saml. Nr 20*

*Omtryckning. S. 8, klåm. Står: 1971:173. Skall vara: 1971:11*

Kolonibyggnaderna utgöres av mer tillfälligt uppställda baracker. Arbetskolonier finns över hela landet såväl i närheten av större städer som i avlägsna skogstrakter. Antalet interner varierar på de olika kolonierna från ca 20 upp till 80. Större kolonier förekommer dock. På en av de större, Sjöskog strax utanför Helsingfors, uppgick medelbeläggningen sålunda under 1970 till 140 personer. Vistelsetiden på den anstalten varierade mellan två och fyra månader. Sammanlagt uppgår i hela landet antalet på arbetskoloni intagna vanligen till mellan 800 och 1 000.

Arbetskolonierna saknar alla yttre fängelsekaraktäristika såsom låsta byggnader, murar och galler. Det finns heller inga vakter i egentlig mening; för 50 intagna beräknar man två tillsynsmän. Fångdräkt förekommer inte, utan de intagna använder civila kläder. Arbetet för de intagna varierar från byggnadsarbete på vägar och flygfält till gruv- och skogsarbete. God arbetsdisciplin och gott uppförande i största allmänhet krävs av de intagna. Någon vård i egentlig mening eller behandling ges inte. Restriktionerna är få och väsentligen av typen att den intagne inte får lämna arbetskolonin eller sin arbetsplats utan tillstånd eller dröja på vägen till och från arbetet, förtära alkohol eller ta emot besök utan tillstånd.

De intagna erhåller för sitt arbete marknadsmässiga löner. Från lönen dras emellertid 25 procent som tillfaller staten. Dessutom får den intagne betala skatt i vanlig ordning samt ett mindre belopp som ersättning för den mat som tillhandahålles honom. Av den mottagna lönen måste den intagne, om han inte har någon familj, spara 10–20 procent. Medlen placeras i bank och får lyftas vid frigivningen. Om den intagne har familj kan upp till 50 procent av lönen avdragas och skickas som underhåll till hans familj.

Om den intagne avviker från arbetskoloni överföres han till slutan stalt. Före den 1 september i år gällde i sådant fall undantagslöst att vederbörande inte fick räkna sig till godo den tid han avtjänat på arbetskoloni. Samma påföljd inträdde vid överträdelse av annan ordningsregel inom anstalten. Genom en lagändring innevarande år har ifrågavarande regler mjukats upp. Justitieministeriet har givits möjlighet att — då särskilda skäl föreligger — förordna att arbetskolonitiden får inräknas i strafftiden även om den dömde avvikit från anstalten. Om överförandet till slutan stalt föranletts av att den intagne brutit mot ordningen på kolonin skall tiden där normalt inräknas i strafftiden.

Rymningar från arbetskoloni har uppgivits vara mycket sällsynta.

### **Motionsskäl**

I motionen framhålles efter en redogörelse för det finska systemet med arbetskolonier att fördelarna med detta system synes vara många. De intagna fullgör ett samhällsnyttigt arbete till gagn för landet och dem

själva. Avlöningen är inte reducerad på ett för den arbetande diskriminerande sätt. Samhället befrias från kostnaderna för den underhållsskyldighet som åvilar den intagne. Den relativa friheten utgör en god förberedelse till den mera obegränsade frihet som vidtar efter strafftidens utgång. Respekten för utfärdade bestämmelser och givna regler inpräntas på ett ytterst påtagligt och mycket kännbart sätt.

Motionärerna uppger vidare bl. a. beträffande rymningsfrekvensen att inom en medelbeläggning av 800 intagna tre hade avvikit under ett år. Även återfallsfrekvensen bland dem som varit intagna på arbetskoloni var enligt finska bedömningar påfallande låg. Myndigheterna ansåg, framhåller motionärerna, systemet med arbetskolonier var mycket lovande.

Avslutningsvis anför motionärerna:

Enligt vår mening kan den metod som tagit sig konkreta uttryck i arbetskolonin enligt finskt mönster komma att visa sig vara en lösning i det akuta krisläge vari svensk kriminalvård befinner sig. Alla realistiska bedömare torde kunna vara ense om såväl att rättssamhället aldrig kan avsvära sig behovet av straffrättsliga reaktioner mot brott som att fängvårdsanstalter av typ Kumla och Åkersberga inte kan inpassas i de riktlinjer som en modern och human kriminalvård stakar ut. Arbetskolonin synes vara ett gott uttryck för den enda ambition som bör vara ledstjärnan i den svenska kriminalvården: att med alla medel verka för att av den som kommit på avvägar i rättssamhället skapa en laglydig och samlevnadsvänlig människa.

### **Kommittén för anstaltsbehandling inom kriminalvården**

Enligt Kungl. Maj:ts bemyndigande tillkallades år 1967 sakkunniga för att göra en allmän översyn av lagen om behandling i fängvårdsanstalt och annan lagstiftning som har nära samband med denna lag. I direktiven för de sakkunniga, som antagit benämningen kommittén för anstaltsbehandling inom kriminalvården (KAIK), uttalas bl. a. att behovet av ändrade regler i fråga om arbetsplikt och arbetsersättning bör övervägas vid utredningsarbetet. Även reglerna om bestraffning av disciplinära förselser omfattas av översynen.

Kommittén beräknas avsluta sitt arbete under hösten 1971.

### **Remissyttranden**

Utskottet har inhämtat yttranden över motionen från kriminalvårdsstyrelsen, socialstyrelsen och arbetsmarknadsstyrelsen.

Samtliga remissinstanser avstyrker bifall till motionen.

*Kriminalvårdsstyrelsen* lämnar inledningsvis följande redogörelse för förhållandena inom den svenska kriminalvården på det område som omfattas av motionen.

Styrelsen vill till en början erinra om – vilket motionärerna synes ha förbiset – att en verkställighetsform, som i flera hänseenden nära ansluter sig till den i motionen åsyftade och i Finland tillämpade, sedan länge använts i vårt land. Redan år 1918 förvärvade dåvarande fångvårdsstyrelsen egendom i Singeshult i Halland dit man förlade s. k. gemensamhetsfångar i en helt öppen koloniform. Detta var en utveckling av en redan tidigare väckt tanke som kommit till uttryck då man omdisponerade cellfängelset i Mariestad till ett lantbruksbetonat fängelse genom inköp av en större lantegendom där fångarna fick arbeta utanför anstalten. Nästa steg var en mindre koloniförläggning ett stycke från anstalten. Småningom tillkom i skilda delar av landet självständiga fängkolonier av en typ som i allt väsentligt överensstämde med den åsyftade finska motsvarigheten – låt vara med en lägre beläggning. Till dessa anstalter har i huvudsak hänvisats dömda med korta strafftider beträffande vilka dömda krav på speciell behandling icke påkallats. Även andra som befunnits lämpliga för straffverställighet på öppen anstalt har avtjänat en viss del av strafftiden på sådan anstalt.

På de öppna anstalterna fullgöres samhällsnyttigt arbete såsom skogs- och vägarbete samt jordbruksskötsel. Härtill kommer att inom kriminalvårdens anstaltssystem finnes ett antal moderna anstalter av sluten och öppen karaktär där man lagt stor tonvikt vid allmänt produktivt arbete. Vid den öppna anstalten i Tillberga tillverkas sålunda element till monteringsfärdiga trähus. Vid denna anstalt har kriminalvårdsstyrelsen också bemyndigats att tillämpa marknadsmässig lön som ersättning för de intagnas arbetsprestationer. Det bör emellertid understrykas att klienteletets särart icke möjliggör införande av marknadsmässig lön annat än för vissa grupper av intagna. Även vid de övriga anstalterna av såväl sluten som öppen karaktär förekommer produktion av olika artiklar som saluföres på den allmänna marknaden.

Med det anförda har kriminalvårdsstyrelsen velat undanröja det missförstånd som måhända kan följa av motionärernas uttalande om samhällsnyttigt arbete inom ramen för finsk kriminalvård.

Styrelsen framhåller vidare att brottsbalken givit domstolarna större möjligheter än tidigare att låta lagöverträdare bli föremål för kriminalvård i frihet. På grund härav utgöres de som i dag undergår anstaltsbehandling inom kriminalvården till stor del av ett mer eller mindre svårbehandlat klientel. Utmärkande för dessa dömda är att de besväras av psykiska störningar, ofta i förening med alkohol- och narkotikamissbruk. Därtill kommer att deras sociala belägenhet överhuvudtaget i regel är brydsam. Anstaltsvården måste därför beträffande detta klientel i första hand utformas på ett sådant sätt att möjlighet ges till grupp- och individualterapi, undervisning, social träning, arbetsprövning och arbetsträning. Eftersom dessa aktiviteter icke förekommer vid den av motionärerna föreslagna typen av anstalter, är det enligt styrelsen uppenbart att denna anstaltsform icke är lämplig för ifrågavarande dömda.

En annan grupp bland dem som undergår anstaltsbehandling utgöres, fortsätter styrelsen, av dem som främst av allmänpreventiva skäl ådömts ett kortvarigt fängelsestraff. Även om dessa dömda icke uppvisar medicinska och sociala störningar i lika hög grad som det övriga klientelet kan man – som bl. a. redovisats i betänkande avgivet av kommittén för lagstiftningen angående trafiknykterhetsbrott (SOU 1970:61) – finna

dömda med betydande alkoholproblem. Kommittén har med anledning därav föreslagit att dessa intagna i stället för frihetsstraff dömes en icke frihetsberövande påföljd med föreskrift om nykterhetsvårdande behandling. För den händelse kommitténs förslag — som tillstyrkts av kriminalvårdsstyrelsen i remissyttrande över betänkandet — blir genomfört kommer en icke obetydlig minskning att ske av antalet här åsyftade intagna.

Beträffande rymningsfrekvensen uttalar styrelsen att, även om det är angeläget att minska antalet rymningar, det dock inte kan anses överensstämma med svensk rättsuppfattning och med strävandena att åstadkomma ett behandlingsvänligt anstaltsklimat att till svensk kriminalvård överföra den finska principen om förverkande av avtjänad strafftid vid rymning.

Med hänsyn till vad sålunda upptagits finner kriminalvårdsstyrelsen att de motiveringar som anförts i motionen icke är av sådan karaktär att något initiativ i berört hänseende bör tagas.

*Socialstyrelsen* erinrar om utredningsarbetet inom kommittén för anstaltsbehandling inom kriminalvården (KAIK) och understryker bl. a. att enligt utredningsdirektiven kommittén har att överväga ett system med marknadsmässiga löner och arbetsträning i en miljö som så nära som möjligt ansluter sig till näringslivets.

Sammanfattningsvis uttalar styrelsen att "arbetskolonier" redan finns inom kriminalvårdsstyrelsens verksamhetsområde, att riksdagen nyligen beslutat medge kriminalvårdsstyrelsen att starta försöksverksamhet med avtalsenliga löner för utfört arbete samt att KAIK i dagarna avlämnat förslag beträffande anstaltsbehandling inom kriminalvården. Den av motionärerna föreslagna utredningen om inrättande av arbetskolonier synes därför styrelsen inte vara behövlig f. n. Vad gäller det i motionen omnämnda finska systemet med förverkad strafftid vid misskötsamhet uttalar styrelsen att den inte vill rekommendera införandet av detta system i Sverige.

*Arbetsmarknadsstyrelsen* anför följande.

Målet för kriminalvården i Sverige är resocialisering av lagbrytare. Denna inriktning har blivit alltmer framträdande under senare år, och avancerade experiment har gjorts både vad beträffar arbete och annan behandling inom kriminalvårdens ram. Bl. a. har man provat arbete under frigång från både öppna och slutna anstalter samt från särskilda frigångshem. Vid frigångsarbete i öppna marknaden får intagen lön enligt avtal och betalar för kosten ca fyra kr per dag till kriminalvården. Skyldigheter beträffande skatt och underhållsplikt m. m. inträder här som för alla andra arbetstagare.

Ur rehabiliteringssynpunkt är det måhända för många av stort värde att de får marknadsmässig lön för utfört arbete och därmed bereds möjlighet att direkt återgälda vad de häftar i skuld till enskilda och

samhället. Den väg som svensk kriminalvård är inne på att genom frigång bereda alltför den möjligheten är värd all uppmuntran. Däremot ställer sig arbetsmarknadsstyrelsen mycket tveksam till det i motionen framförda förslaget att anordna speciella arbetsplatser för straffade i den form som förekommer i Finland. I synnerhet måste man starkt ifrågasätta om de rigorösa för att inte säga från svensk synpunkt hårda bestämmelser som råder vid de finländska arbetslägren på längre sikt blir av positivt värde för den enskildes rehabilitering. Motionärernas önskan att "respekten för utfärdade bestämmelser och givna regler inpräntas på ett ytterst påtagligt och mycket kännbart sätt" torde strida mot de strömningar av demokrati och samarbetsförsök vid svenska anstalter som blivit alltmer framträdande.

Arbetsmarknadsstyrelsen vill i sammanhanget framhålla att det från rehabiliterings- och arbetsmarknadssynpunkt är angeläget att fängelsetiden i största utsträckning används att förbättra de intagnas ofta eftersatta skolkunskaper så att de bringas upp i grundskole- eller högre nivå. Man bör också kunna utnyttja den kursform som benämns arbetsmarknadsinformation med praktik, vilken ger deltagarna en samhälls- och arbetsmarknadsmässig orientering samtidigt som den underlättar för dem att finna lämpliga lösningar på arbets- och/eller utbildningsval. Denna kursform är flexibel och kan sålunda anpassas efter enskildas eller grupperns särskilda behov.

I Sverige eftersträvar man på rehabiliteringsområdet att i största möjliga utsträckning normalisera och integrera åtgärderna. Detta gäller även den grupp som benämns socialt handikappad och innebär att man i första hand ifråga om såväl arbete som utbildning väljer de vägar som står öppna för alla medborgare. Arbetsmarknadsstyrelsen anser att det inte finns utrymme för experiment i motsatt riktning bredvid den utveckling som härvid är på gång inom svensk kriminalvård i samarbete med arbetsmarknadsverket. Styrelsen finner sålunda ej skäl att understödja den i motionen begärda utredningen om inrättande i vårt land inom kriminalvården av ett system med arbetskolonier i huvudsaklig överensstämmelse med vad härutinnan tillämpas i Finland.

## Utskottet

I motionen 1971:11 hemställs om utredning rörande frågan om inrättande i vårt land av arbetskolonier för straffverkställighet. Som förebild för anstalterna anger motionärerna de arbetskolonier som man sedan år 1946 använder i Finland vid sidan av fängelser av traditionell typ.

De finska arbetskolonierna är som närmare framgår av redogörelsen ovan helt öppna anstalter, ofta av icke permanent karaktär. Anstaltsklientelet utgöres av relativt välartade fängelsefångar som är fysiskt kapabla till kroppsarbete. Samtliga intagna utför sådant arbete på heltid utanför anstalten. För arbetet erhålles marknadsmässig lön. Någon vård eller behandling i egentlig mening förekommer inte. Ordningsreglerna är få. Överträdelse föranleder undantagslöst överförande till slutan stalt. Tidigare gällde dessutom att den, som på grund av misskötsamhet fick lämna en arbetskoloni, vid straffrättsberäkningen inte fick räkna sig till godo den tid han avtjänat där. Reglerna härom har emellertid mjukats upp innevarande år.

Fördelarna med kolonier av denna typ är enligt motionärerna många. De intagna fullgör ett samhällsnyttigt arbete till gagn för landet och dem själva. Avlöningen är inte reducerad på ett för den arbetande diskriminerande sätt. Samhället befrias från kostnaderna för den underhållsskyldighet som åvilar den intagne. Den relativa friheten utgör en god förberedelse till den mera obegränsade frihet som vidtar efter strafftidens utgång. Respekten för utfärdade bestämmelser och givna regler inpräntas på ett ytterst påtagligt och mycket kännbart sätt. Rymnings- och återfallsfrekvensen är påfallande låg.

Som närmare utvecklas i de remissyttranden som avgivits över motionen har i vårt land sedan länge använts ett system med öppna anstalter av kolonityp, som i åtskilliga hänseenden nära ansluter till den i Finland tillämpade och i motionen åsyftade verkställighetsformen. På dessa anstalter, till vilka främst hänvisats dömda med korta strafftider, fullgöres samhällsnyttigt arbete såsom skogs- och vägarbeten samt jordbruksskötsel. En väsentlig skillnad i förhållande till det finska systemet föreligger emellertid i fråga om de intagnas arbetsersättning. Den svenska kriminalvårdens arbetspremiesystem är visserligen uppbyggt på i princip samma sätt som inom det fria näringslivet men förtjänstmöjligheterna för de intagna är väsentligt sämre än på den öppna marknaden; den genomsnittliga timförtjänsten inom kriminalvårdens arbetsdrift uppgick budgetåret 1969/70 till 114 öre för verkstadsdriften och 142 öre för jordbruksdriften. Som kriminalvårdsstyrelsen framhåller i sitt remissyttrande gör klienteletts särart det omöjligt att införa marknadsmässig lön för annat än vissa grupper av de intagna. En utveckling mot ett delvis nytt lönesystem kan emellertid skönjas. En försöksverksamhet med ett reviderat lönesystem som ger avsevärda löneförbättringar prövas sålunda sedan några år tillbaka vid vissa anstalter. Avtalsenliga löner förekommer för sådana intagna som under den sista delen av anstaltsvistelsen har s. k. frigångsarbete ute på den öppna marknaden. Kriminalvårdsstyrelsen har också bemyndigats att vid den öppna anstalten Tillberga försöksvis tillämpa marknadsmässig lön som ersättning för de intagnas arbetsprestationer.

Enligt utskottets mening bör erfarenheterna av den nämnda försöksverksamheten avvaktas innan nya initiativ i fråga om arbetsersättningen till de intagna ifrågasättes. Det bör också beaktas att spörsmålet härom liksom den därmed nära sammanhängande frågan om arbetsplikten inom anstaltsväsendet innefattas i den översyn rörande kriminalvården som sedan 1967 verkställs av kommittén för anstaltsbehandling inom kriminalvården (KAIK). Anledning att tillstyrka motionärernas begäran om utredning under hänvisning till de intagnas ersättningssituation föreligger således inte.

Inte heller från andra utgångspunkter är en utredning i enlighet med motionärernas önskemål påkallad. Som delvis framgår av vad ovan

upptagits skiljer sig de öppna anstalterna av kolonityp i vårt land, om man bortser från lönesättningen för de intagna, icke i någon större utsträckning från de finska motsvarigheter som motionärerna åberopar. De särdrag, bl. a. i fråga om möjligheterna till vård och behandling samt påföljderna vid misskötsamhet, som innefattas i det finska systemet, synes stå i mindre god överensstämmelse med de i vårt land allmänt omfattade principerna rörande de intagnas rehabilitering och samhälls-anpassning. Även spörsmålen om vårdens innehåll och bestraffning av disciplinära förseelser utgör f. ö. huvudfrågor i KAIK:s utredningsuppdrag.

På anförda skäl avstyrker utskottet bifall till motionen.

Utskottet hemställer

att riksdagen avslår motionen 1971:11.

Stockholm den 26 oktober 1971

På justitieutskottets vägnar

ASTRID KRISTENSSON

*Närvarande:* fru Kristensson (m), fröken Bergegren (s), fröken Mattson (s), herrar Dockered (c), Eskel (s), Larfors (s), Johansson i Växjö (c), Jönsson i Malmö (s), Westberg i Ljusdal (fp), Nygren (s), fru Nordlander (vpk), fru Bergander (s), herrar Petersson i Röstånga (fp) och Wijkman (m).